

ה. דרכו הארוכה של פרנק אלפיין לגאולה הדת היהודית אינה מחפשת פרוזילטים. מבחינה זו היא תוקפנית הרבה פחות מדתות אחרות, שאינן יכולות לסבול ולהשלים עם עצם הקיום של אמונה שונה ואחרת. אין זה כמוהן נכון להאות בתכונה יסודית זו מעלה בלבד; היא מעידה גם על גאוה לא מעטה, על נטייה להתבדלות — עם לבדד ישכון. חוסר הרצון לקבל זרים לקהל ישראל אינו תוצר תקופה מסויימת בתולדות העם, נקודת השקפה חולפת. הוא מופיע כבר בתחילת ימי התהוות העם והאמונה, וקיים עד ימינו אלה. בשלו התמצנו הזדמנויות מדיניות גדולות בשעתו, והודות לו גם שמרנו על קיומנו המיוחד.

לא הקדמנו דברים אלה אלא משום שספרו של ברנרד מלמוד, "העוזר"¹¹, הוא בעיקר תמציתו תולדות התגירות אחת. פראנק אלפיין, אמריקאי צעיר ממוצא איטלקי, נודד בן בלי בית וחסר מקצוע, שנזקפת לחשבונו פריצה וכמה גנבות קטנות, מגשש את דרכו לקראת היהדות. זהו סיפור שיש בו כמה רבדים של משמעות. למראית עין "העוזר" הוא ספר ריאליסטי, שבמרכזו עומדת עלילת אהבה — אם גם אהבה בלתי רגילה במקצת. אולם ברובד שני זהו סיפור על התפתחות רוחנית והטהרות מחטא, וזהאהבה שבו הופכת ובהדרגה מארצית לשמימית. ברובד ועמוק עוד יותר אפשר למצוא מובנים סימליים ומשמעות כלל-אנושית. איש אינו מבסס להשפיע על פראנק אלפיין להפוך ליהודי; איש אינו טורח להסביר לו את יסודותיה הרוחניים של היהדות; מה שנודע לו, נודע לו אגב חייו בקרב יהודים, אגב שאלות מנוסחות בקושי ועל דרך המקרה; דרכו ליהדות אינה מחושבת מלכתחילה; היא צעד מפתיע, העם זאת הכרחי, בדרך האבולוציה הנפשית שלו. איש גם אינו מריע לו לאחר שעשה צעד נמרץ זה; כתמול שלשום, הוא עובד מבוקר עד לילה במכולת העלובה, ללא סיכוי לעתיד (כלכלי) טוב יותר. גם אין לדעת, אם בשל מעשהו יזכה באהבתו והגדולה; יש סיכוי לכך,

אולם דבר לא נאמר במפורש. אין גם כל צהלת שמחה מצדו של המחבר, לאחר שהביא את גיבורו לחיק האמונה היהודית, צהלה הקיימת אצל כל סופר נוצרי הרוכש נפש (אם גם רק נפש של ניר ודיו) לאמונת הרחמים — אפילו שקספיר הגדול לא היה יכול להתרשות ליהודי היחיד המופיע במחזותיו להשאיר יהודי עד מותו. לאור הנתונים שהבאנו עליו, הרי פראנק אלפיין אינו בבחינת רכישה מלהיבה לכל דת שהיא, והתיהדותו אינה עתידה להכות גלים בעולם הרחב ואפילו בחוג הצר של השכונה.

הספר, שתורגם לעברית בידי אברהם יבין, מצוייר כולו בצבעים אפורים-אפוריים. רקע ההתרחשות הוא רובע דל ומסכן בברוקלין. מקום הארועים הוא חנות מכולת עניה וחשוכה. בעל חנות המכולת, מוריס בובר, התופך לאביו הרחמני של פראנק, הוא יהודי קטן ועלוב למראה, המתיגע כל ימיו בעבודה סיספית מבלי לראות ברכה בעמלו. לסאורה — אין אלה תנאים מבטיחים ביותר. אולם לתוך מסגרת קודרת וחד-גונית זו מצליח ברנרד מלמוד לדחוס חוויה רוחנית גדולה. ההגבלות שנוטל המחבר על עצמו מרצון מבליטות, בסיכום סופי, הבלטה רבת-משמעות את כוונתו ומגמתו. למרות שדרך התיאור היא ריאליסטית מובהקת, וחנות המכולת הדלה מצטיירת לו לקורא בצורה מותשת ביותר, הרי הסופר נוהר מלבב פרטים חסרי משמעות, שאינם אלא מטשטשים את התמונה. הסופר גם אינו נהנה מן ההשתקעות בזוהמה ובלכלוך, הקוסמת כיום לסופרים רבים כל כך; הדלות שבספרו אינה משפילה. יש להוסיף כאן, שהדלות גם אינה מוסיפה לבושאית הילה של קדושים, כפי שהחבר הוא לעיתים אצל סופרים שמאלנים-מגמתיים ערכם האינטגרלי של האנשים אינו משתנה בשל הרכוש. מוריס בובר, בכל עניו, נשאר אדם הגון וישר עד להתרגו; ואילו ג'וליוס קארפ, סותר היינות, נשאר טיפש כשהיה אף לאחר שהמזל שיחק לו והוא נתעשר מעבר לכל המקווה. על מוריס בובר אפשר לרחם בשל עניו; אך הוא אינו דמות שאפשר להתבונן בה מתוך הסתייגות של התנשאות. יש בו כוח נפשי מסויים, שקשה להגדירו; הוא לא קורץ מחומר המנהיגים הגדולים, וסגולותיו המיוחדות אינן קורנות על סביבותיו באור מסנוור; דרכו בדממה הדקה, סדרתו של הסופר עצמו, שאינו משתמש לעולם בסופרלטיבים, בסימני קריאה, במשפטים בלתי גמורים ומרוסקים.

האם נמשך פראנק בעיקר אל הלן היפה, כפי שנדמה לו כל הזמן, או שהכרחה המוסרי הטמון עמוק בנשמתו הודף אותו דווקא אל האב, מוריס, ממנו הוא עתיד לשאוב את השראתו הרוחנית? נתיב חייו של פראנק נע בין שערי הטומאה והטהרה. רקמת יחסיו עם האב ורקמת יחסיו עם הבת נוגעות בשני קצוות קיצוניים ביותר. הכרתו הראשונה של פראנק אלפיין עם מוריס בובר אינה על דרך המפגש החברתי. פראנק מצטרף לחברו שמתכנן פריצה לחנות היינות של קארפ. יש לומר לזכותו של פראנק, שהוא מלא היסוסים ומתחיל

להתחרט כבר בתחילת הדרך — אך עובדה זו, כמובן, אינה מסירה מעליו את נטל האחריות. מזלו של סוחר היינות משחק לו תמיד, כשם שהחבנוני הדל הוא ביש מזל כרוני. זוג הפורצים מוצא את חנותו של קארפ נעולה ופוגים משום כך למכולת. בשעת מעשה פראנק אינו יודע, כי גורל חייו נחרץ; כי עתיד הוא מעתה לנוע ולחוג סביב אותו מקום בו ביצע את מעשהו הרע, וסביב אותם אנשים בהם פגע, בתקווה עמומה למחילה. דחף נפשי, שהוא אינו יכול להתגבר עליו, מכריחו לבקש את החנווני (שכמובן אינו מזהה אותו כאחד משני הפורצים) להעסיקו כעוזר בחנות — בשכר זעום ביותר. רק לאחר השתדלויות רבות עולה הדבר בידיו, בעיקר משום שמורים עדיין חולה בעקב המכה שהוספה על הראש בשעת הפריצה. פראנק אלפיין מתכוון להטיב, אך נפשו מלאה סתירות וסיבוכים. הוא משמש את מורים במסירות, אולם הוא גם גונב מן הקופה ופותח לו תשבון בנק קטן מן הסכומים הגנובים. כהולך על חבל מתוח מעל תהום, הוא מנסה לכוון את צעדיו ולהשמר מן הרע הטמון בנפשו, אך דרכו אינה ישרה אלא פתלתולה. הוא גונב — ומחזיר; מעוות — ומתקן. רק לאחר מותו של מורים בובר הוא מטיב את דרכיו ועובד למען המשפחה לא רק ביושר, כי אם גם בהקרבה עצמית מלאה, ללא בקשת תמורה.

גם יחסיו עם הלן בובר, כמו אלה עם אביה, מתגלגלים למן ההתנפלות הפיזית הברוטאלית ועד להערצה הרוחנית המעודנת, הבלתי אנוכית. פראנק מצליח להתידד עם הלן. הוא מצליח להעיר את התענינותה. הוא כמעט מצליח לרכוש את ליבה — עד שלפתע הוא מאבד את השליטה על עצמו ואונס אותה. גם כאן מתחילה דרך הקוצים של התשובה והחרטה; והיא קשה עשרת מונים מן התשובה שעל פגיעתו במורים. פראנק מוותר על כל שאיפותיו ומאוויו. הוא עובד ביום בחנות ובלילה במסעדה כדי שאלמנתו ובתו של מורים לא יסבלו ממחסור. ולא זו בלבד, אלא הוא מאפשר להלן ללמוד בקורסים אוניברסיטאיים של ערב. תחילה, כאשר שלטה בו תערובת רגשות טומאה וטהרה, היה מתגנדר בפניה בתכניו לחסוך וללכת לקולג'. ספק, אם תכנן זאת ממש, או אמר זאת רק כדי לעשות רושם על הלן, שחלמה כל ימיה על השכלה אוניברסיטאית, מבלי שתוכל להשיג את רצונה זה. עתה, לאחר שהתגבר לבסוף על הרע, הוא שוקע יותר ויותר בעבודה מפרכת, מתרחק יותר ויותר מכל אפשרות של השכלה לעצמו; ואם זאת אינו מהסס להגדיל עוד את הפער בינו ובין הנערה שהוא אוהב, באפשרו לה לרכוש את ההשכלה הנכספת. אין לדעת אם הלן תסלח לו ביום מן הימים; אולם פראנק הפך לאדם אחר ואינו דורש עוד תמורה גופנית. די לו לדעת שהיא נושאת בתיקה את הספר שנתן לה במתנה.

"הוא הביט אחריה בלכתה אל הפינה — נערה יפה הנושאת את ספרו בתיקה. נעולה היתה נעלים שטוחות-עקב, ששיוו לרגליה מראה מעוקם קצת יותר, והדבר גרם לו משום-מה קורת-רוח."

השקפים שונים על הדת

מה יודע פראנק אלפיין על היהדות, המתמזגת בתלומותיו יחד עם דמותו של הקדוש פרנציסקוס מאסיסי, האהוב עליו משחר ילדותו? פעם אחת הוא חוקר את מוריס על עקרונות היהדות. מוריס עונה לו על דרך בית-הלל:
"אבי היה אומר שבשביל להיות יהודי, די אם יש לב טוב."

והתורה היא "לא לעשות מעשים רעים, להיות ישר, להיות טוב. זאת אומרת, כלפי אנשים אחרים."

פראנק עדיין אינו מסתפק. הוא שואל את מוריס, מדוע היהודים הרבו לסבול כל כך. מוריס עונה לו בדרך המיוחדת לו:
"כשאתה חי אתה סובל. — — — אם יהודי לא סובל בשביל התורה, הוא לא יסבול בשביל שום דבר."
"בשביל מה אתה סובל, מוריס?" שאל פראנק.
"אני סובל בשבילך", אמר מוריס בקור רוח.

הברים ברוח דומה אומר גם הרב, המספיד את מוריס בובר המת. גם הוא מדגיש את חשיבות המצוות שבין אדם לחברו על חשיבות המצוות שבין אדם למקום — בובר לא הקפיד על אלה האחרונות. אפשר לומר שלדבריו של מוריס, שהוא סובל בשביל פראנק, יש צביון נוצרי — סבל ישו למען שחרור האנושות. יחד עם זאת עלינו לזכור, שישעיהו השני נתחבר לפני ימי הנצרות, כך שאין בזאת בעצם סתירה מהותית ליהדות.

באור פילוסופי יותר על יסודות הדת אין אנו מקבלים. פראנק גם אינו דורש יותר. מניעיו להתגיירות הם כנראה פנימי ולא מחשבה צלולה והגיונית. חלום על הקדוש מאסיסי מכריע את הכף, ולא ספר הגנות עמוק. איני יודעת אם נתכוון המחבר לכך, אך בספרו יש הדים ברורים מאוד לאגדת המהר"ל מפראג והגולם שלו. האגדה המודרנית חסרה את העיטורים והקישוטים הגותיים של ימי הביניים, את המאגיה התקסמים. הכל אפור יותר, מסכן יותר. במקום המהר"ל, גדול הדור וביבסודות ההויה העמוקים ביותר, מופיע חנווני קטן, "עם הארץ", שמתקשה מאוד להגדיר מהי היהדות. במקום הגולם כביר הכוח, היכול להרוס עולמות בעצמותו, מופיע פראנק, שכל כוחו הגופני עומד לו בקושי להרוויח כמה פרוטות מסכנות. פראנק הוא יצור אנושי; הוא אינו גולם חסר נשמה. עם זאת, יש בו תכונות גולמיות. הוא נסחף אחר אחרים, מתגלגל לכאן ולכאן בכוח המקרה בלבד; הוא מוצא את ישותו העצמית רק לאחר שמוריס והלן השפיעו עליו מרוחם. כל הסופרים המודרניים, שאגדת הגולם קסמה להם. יצרו דמות אשה, שאינה נמצאת באגדה המקורית. פרישמן המציא את חוה, נכדה המהר"ל, כמובן מתוך כוונות שונות לגמרי. הלן, שהיא מנקמת ראייה שעל פני השטח נערה יפה סתם, נערה שכבר היו לה יחסים

אינטימיים עם ידיד בעורים, עוד בטרם הכירה את פראנק, הרי היא למעשה סמל האהבה הטוהחה, הרוחנית. כאביר מימי הביניים, חיבב פראנק לעבור טבילות אש רבות למען אהבתה. דמות נוספת, שלא ייתדנו עליה את הדיבור, וורד מינגווי, הוא מנקודת מבט ריאליסטית פושע קטן ומגעיל — אולם הוא גם ממלא את תפקיד השטן המסית והמדח. פעמים נופל פראנק ברשתו: וורד הוא זה המשפיע עליו להצטרף אליו לפריצה לחנות המכולת; ובפעם השניה וורד מתנפל על הלן המחכה לפראנק, ובמעשהו זה גותן דחף לפראנק, המגיע למקום בעוד מועד כדי להכות בוורד, לאנוס בעצמו את הלן. וורד נשרף חיים בלהבות המתלקחות מן המשקאות השפוכים בחנות היינות — סוף גאה ויאה לשליח התופת.

מוריס המת הניח יד כבדה על פראנק החי. פראנק מוותר על כל שאיפותיו לעתיד כלכלי טוב יותר. מוריס אינו סובל עוד, ועל פראנק מוטלת מעתה דרך הייסורים. אולם, לראשונה בחייו, הפך פראנק מגולם לאדם.

דצמבר, 1962

הערות:

1. "האיש מנצרת", רומן מאת שלום אש, 1939.
2. "Germania", Wimpfeling, 1501.
3. "Das Narrenschiff", Sebastian Brant, 1494.
4. "Narrenbeschwörung", Thomas Murner, 1512.
5. "Schelmenzunft", Thomas Murner, 1512.
6. "Die Geuchmatt", Thomas Murner, 1519.
7. "Die Mühle von Schwindelsheim und Gredt Müllerin Jahrzeit", Thomas Murner, 1515.
8. "Von dem grossen Lutherischen Narren", Thomas Murner, 1522.
9. "The Power and the Glory", Graham Greene, 1940.
10. "Der Stellvertreter", Rolf Hochhut, 1963.
11. "The Assistant", Bernard Malamud, 1957.